

УДК 378.14+373.31

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Іозіс І.В., викладач

Миколаївський коледж бізнесу і права
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

У статті порушено проблему аналізу основних підходів до визначення поняття «професійна культура». Проаналізовано наукові дослідження з цієї теми. Визначено складники професійної культури. Розглянуто професійну культуру як систему тісно пов'язаних між собою компонентів і як частину загальної духовної культури, яка проявляється у професійній компетентності, комунікативній майстерності, свідомій готовності до самоосвіти, саморозвитку, постійного професійного самовдосконалення.

Ключові слова: культура, професія, професійна культура, професійна компетентність, комунікативна майстерність, професійна діяльність.

В статье затронута проблема анализа основных подходов к определению понятия «профессиональная культура». Проанализированы научные исследования по этой теме. Определены составляющие профессиональной культуры. Рассмотрена профессиональная культура как система тесно связанных между собой компонентов и как часть общей духовной культуры, которая проявляется в профессиональной компетентности, коммуникативном мастерстве, сознательной готовности к самообразованию, саморазвитию, постоянному профессиональному самосовершенствованию.

Ключевые слова: культура, профессия, профессиональная культура, профессиональная компетентность, коммуникативное мастерство, профессиональная деятельность.

Iozis I.V. MAIN APPROACHES TO THE DEFINITION OF PROFESSIONAL CULTURE

The article touches upon the problem of the analysis of the main approaches to the definition of “professional culture”. It analyzes the research on this topic. The components of professional culture are mentioned. Professional culture is considered as a system of closely inter-connected components and as part of the spiritual culture, which is manifested in professional competence, skill communicative skills, non conscious readiness for self-education, self-development, professional self-improvement.

Key words: culture, profession, professional culture, professional competence, communicative skills, professional activity.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань сучасної освіти є підготовка цілісної особистості. Важливим критерієм розвиненої особистості в умовах постійно зростаючих вимог до конкурентоспроможності та виробництва, що стрімко розвивається, є високий рівень професійної культури.

Поняття «професійна культура» вказує на безпосередній зв'язок феномену культури та професії. Тому розгляд проблеми професійної культури має на увазі уточнення сутності та взаємозв'язку понять «культура» та «професія».

Поняття культури є основою у багатьох сферах людського знання, але за рахунок своєї багатозначності важко піддається визначенню. Дослідження культури та процесу її формування визначається специфікою підходу до аналізу суспільства.

Виходячи із соціальної структури суспільства, можна виділити культуру класів, соціальних верств, націй, регіонів, професій, вікових груп. За носієм людських відносин виокремлюють суспільну та індивідуальну культуру. За рівнем прояву індивідуальних людських здібностей – культуру по-

чуттів, вмінь, навичок, потреб, мислення, світогляду. За характером підготовки до життєдіяльності можна виділити культуру освіти та виховання. За рівнем організації життєдіяльності – культуру праці, побуту та відпочинку. Для характеристики людини як суб'єкта праці використовують поняття «професійна культура».

Аналіз актуальних досліджень. Феномен професійної культури досліджувався багатьма провідними фахівцями в галузі соціології праці, економічної соціології й соціології культури (Н.Б. Крилова, Н.П. Лукашевич, Д. Маркевич, Г.М. Соколова, та ін.). Вивченню професійної культури майбутніх спеціалістів різних професій присвячені наукові праці педагогів Г.А. Балла, М.Г. Бойко, А.Г. Видри, А.В. Винеславської, Н.І. Волошко, Е.А. Климова, А.В. Просфори, В.В. Рибалки. Питання професійної культури знайшло відображення у наукових роботах В.П. Андрущенко, С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, Н.Г. Ничкало, В.Ф. Орлова, С.О. Сисоевої та інших.

Термін «професійна культура» був введений у науковий обіг В.Г. Подмарковим, який включав до її змісту особливі знання

певного виду праці, що становлять зміст професії; знання певної виробничої ситуації, організованих зв'язків та виконавців.

Розглядаючи професійну культуру як систему, Й. Ісаєв підкреслює, що це явище є системним утворенням, яке об'єднує в собі низку структурно-функціональних компонентів, має власну організацію, вибірково взаємодіючи з довкіллям, і володіє інтегративними властивостями цілого, незвідного до властивостей окремих частин [10, с. 102].

В. Гриньова розглядає професійну культуру як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості [6, с. 14].

Є. Гармаш у своєму дослідженні виділяє три групи якостей особистості як виявів її професійної культури, такі як етичні – професійно-етичні, професійні – індивідуально-професійні, цивільні [4, с. 8].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати основні підходи до поняття «професійна культура» у сучасній педагогіці; визначити складники професійної культури як системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує багато досліджень, в яких розробляються моделі культури. Науковці розрізняють антропологічний, гносеологічний, епістемологічний, гуманістичний, психологічний, політологічний, соціологічний та інші підходи до характеристики поняття культури. Деякі автори намагалися згрупувати позиції дослідників із цього питання. Найбільш значними є роботи Л.Н. Когана, Е.В. Боголюбової, Є.С. Маркаряна, Е.А. Вавиліна, Ю.Р. Вишневіського, В.М. Межуєва та ін.

У роботах Е.С. Маркаряна усі дослідники категорії «культура» розділяються на три чітко окреслені групи. Перша група вважає культуру сукупністю моральних та духовних цінностей; друга група розуміє культуру як процес творчої діяльності. Третя група відносить культуру до специфічного способу людської діяльності [15, с. 97].

У контексті нашого дослідження найбільш перспективним є діяльнісний підхід. Цей підхід у філософії, психології та педагогіці розробив відомий психолог та філософ С.Л. Рубінштейн. На його думку, людина та її психіка формуються та проявляються насамперед у практичній діяльності і тому мають досліджуватися через прояви в основних видах діяльності (у праці, пізнанні, навчанні, грі тощо).

Основними особливостями діяльності С.Л. Рубінштейн вважав такі: соціальність – діяльність здійснюється лише суб'єктом

(людством, групою людей, особистістю); діяльність як взаємодія суб'єкта з об'єктом є змістовною, предметною, а не лише символічною та ефективною; діяльність завжди творча та самостійна [17, с. 98].

У дослідженнях таких вчених, як В.Е. Давидович, Ю.А. Жданов, М.С. Каган, Е.С. Маркарян, В.Г. Ігнатов, В.К. Белолипецький знаходимо твердження про те, що саме діяльність є ядром теорії культури. Категорії «культура» та «діяльність» історично взаємозумовлені. У діяльності можна виділити особливу культурологічну функцію, здійснюючи яку, особистість створює сама себе, самозбагачується і створює умови не лише для свого життя, але і для подальшої трансформації в цілому і особливо у культурній сфері.

Спираючись на діялісну парадигму, можна обрати за основу таке визначення: культура – це сукупність усіх морально-духовних та матеріальних цінностей, накопичених суспільством, а також сукупність усіх видів та способів покращення діяльності людини з їх засвоєння, збереження, створення та розповсюдження у суспільстві.

Однією з підсистем культури, яка є досить значущою у розкритті сутності повноцінного члена сучасного суспільства, є професійна культура. Виявлення її сутності багато в чому визначається змістом, що відображається у понятті «професія». У перекладі з латини воно означає «заняття», «робота». Аналізу цієї категорії присвячена значна кількість досліджень (В. Белкін, Е. Белкін, Л. Коган, Ю. Мішин, С. Батишев, А. Уманський та ін.). Елементами її змісту частіше за все є спеціалізованість та відмежованість від інших видів діяльності у рамках розділу праці; відносно тривале застосування встановленого способу виконання завдання, джерело доходу, яке забезпечує існування індивідів.

Незважаючи на розмаїття підходів до визначення професії, можна виділити низку її ознак, визнаних більшістю авторів. На думку зарубіжного дослідника соціології праці Д. Марковича, більшість відомих визначень професії містить у собі п'ять характеристик:

1. Професія являє собою відносно тривале, а не короткочасне виконання певної діяльності.

2. Професія – це діяльність, що вимагає спеціальної освіти та навичок.

3. Професійна діяльність приводить до певної професійної поведінки як у рамках, визначених професією, так і поза нею.

4. Виконання професійної діяльності приводить до формування професійного інтересу, який часто здійснюється через

професійні об'єднання та поради представникам певних професій.

5. Прагнення представника однієї професії відносно представника іншої професії проявити особливий статус як в організації, так і в загальному сенсі, що приводить до ідентифікації соціального індивіда з професією, до якої він належить.

У своєму дослідженні під професією ми розуміємо спеціалізовану та інституціалізовану діяльність соціального індивіда, що володіє комплексом теоретичних знань та практичних навичок, отриманих у результаті спеціальної підготовки та досвіду роботи. У цьому контексті «професія» поєднує низку базових елементів «культури», яка сприяє підвищенню якісних характеристик професії, надає їй певної цілісності, стратегічної спрямованості, гуманістичної характеристики діяльності члена суспільства.

Професія та культура постійно між собою взаємодіють та не можуть існувати одна без одної. Професія, у поєднанні із загальнолюдською культурою породжує таке соціальне явище, як «професійна культура» й охоплює сферу трудової діяльності людини і якість цієї діяльності.

Поняття «професійна культура» отримало широке розповсюдження у педагогіці у 80-х роках ХХ століття, що було пов'язано з розробкою культурологічного підходу, з позиції якого розглядалися численні педагогічні процеси та явища. Так, формування професійної культури розглядалося як системоутворювальний фактор становлення майбутнього спеціаліста. Пізніше цей термін досліджували з позиції інших наукових концепцій (аксіологічної, гуманістичної, антропологічної та ін.). Але більшість сучасних досліджень професійної культури ґрунтується на уявленні про культуру як про соціальний феномен, що має діяльну природу.

Розглядаючи професійну культуру як систему, Й. Ісаєв підкреслює, що це явище є системним утворенням, яке об'єднує в собі низку структурно-функціональних компонентів, має власну організацію, вибірково взаємодіючи з довкіллям, і володіє інтегративними властивостями цілого, незвідного до властивостей окремих частин [10, с. 104].

І.М. Модель визначає професійну культуру як категорію, що характеризує ступінь оволодіння професійною групою, її представниками специфічним видом трудової діяльності у будь-якій сфері суспільного виробництва. У цій своїй якості професійна культура є мірою та засобом формування та реалізації соціальних сил суб'єкта діяльності [16, с. 94].

Н.В. Крилова дотримується думки, що професійна культура – не просто вміння визначити та обрати кращу культурну норму, а прагнення використовувати нові культурні взірці. На її погляд, професійна культура є станом самостановлення власної культури та культурної ідентичності в освіті, що постійно змінюється [13, с. 88].

Соколова Г.Н. визначає професійну культуру як ступінь оволодіння працівниками досягненнями науково-технічного та соціального прогресу, що є особистісним аспектом професійної культури. Основними елементами професійної культури є загальна середня, спеціальна середня та вища освіта, кваліфікація, професійний досвід. Роль загальної та спеціальної освіти значно зросла під впливом сучасних тенденцій розвитку суспільства та виробництва. Більш глибокі професійні знання сприяють кращому розумінню закономірностей процесу виробництва, критичному осмисленню виробничого досвіду [20, с. 94].

На нашу думку, більш прогресивним та актуальним є підхід І.М. Моделя, який виділяє у структурі професійної культури дві сторони – праксеологічну (професійні знання, вміння, навички, професійна свідомість, світобачення) і духовну, елементами якої є професійна мораль та професійна естетика [16, с. 104].

Безумовно, культура спеціаліста складається в єдності та взаємодії усіх складників. Їх розділ можливий лише умовно. У діяльності вона завжди проявляється цілісно, і в цьому її головна особливість. Саме духовна сторона професійної культури відображає її специфічні цінності та норми, що регулюють професійну поведінку суб'єкта професійної діяльності, саме вона визначає систему моральних вимог до представників відповідних професійних груп.

П.А. Абрамова виділяє у професійній культурі три взаємопов'язаних блоки – когнітивно-пізнавальний; праксеологічний; блок поведінки.

Когнітивно-пізнавальний блок створюється завдяки професійним знанням, вмінням, навичкам, що становлять основу професіоналізму, та професійним цінностям. Практикологічний блок – це професійні інститути, в основі функціонування яких знаходяться норми професійної діяльності, її звичаї, традиції, ритуали.

П.М. Батура виділила більш конкретні елементи професійної культури, такі як загальна освіта, спеціальні знання, вміння, навички, виробничий досвід, спосіб діловитості, ініціативність, дисципліна праці, культура мовлення, спілкування, поведінки, почуття відповідальності, правдивості та

особистісні якості працівника, до яких належать пунктуальність, акуратність, охайність, організованість і т. д. [16, с. 11].

А.М. Мясоєдов вважає, що у структурі професійної культури як системи можна виділити такі блоки, як:

– гносеологічний (когнітивний), що базується на системі загальних та професійних знань, культурі професійного мислення;

– організаційно-праксеологічний, що містить практичні професійні вміння та навички;

– комунікативний, що вимагає високої комунікативної культури – наявності навичок та умінь для професійного спілкування;

– інформаційний, який пропонує взаємодію усіх суб'єктів професійної системи на основі обміну інформацією;

– нормативно-регулюючий, у який входять норми, зразки, програми поведінки, що спрямовують та упорядковують діяльність, поведінку та стосунки суб'єктів професійної субкультури;

– аксіологічний – загальнолюдські та професійні цінності, ідеали, традиції, звичаї, професійні якості, символи, міфи [16, с. 11].

Термін «професійна культура» означає, що культура розглядається у відношенні специфічної якості діяльності спеціаліста та розкриває предметний зміст культури, що визначається специфікою професії, професійної діяльності та професійного суспільства. Професійну культуру можна розглядати як базову складову частину професійної підготовки за спеціальністю. Адаже у професійній культурі спеціаліста знаходить своє відображення не лише зв'язок та взаємодія суспільства, особистості та професії, але і вся його індивідуальна культура. Таким чином, професійну культуру можна визначити як сукупність світоглядних та спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, почуттів, ціннісних орієнтацій особистості, які знаходять своє відображення у її предметно-трудовій діяльності та забезпечують більш високу її ефективність. Отже, поняття «професійна культура» у педагогічній науці необхідно вивчати з позиції діяльнісного підходу.

На думку А.І.Капської, професійна культура, окрім необхідних умінь та навичок, містить у собі певні особистісні якості, норми ставлення до різних складників професійної діяльності. [11, с. 98] Рівень сформованості професійно значущих якостей людини детермінує успіх його професійної діяльності. У процесі професійного розвитку відбувається оволодіння майбутнім спеціалістом системою професійно важливих якостей, до яких входять комунікативні,

мотиваційні, характерологічні, рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні якості людини.

А. Саннікова виділяє ті якості, які мають універсальний характер, такі як відповідальність, самоконтроль, емоційна стійкість, схильність до ризику тощо [19, с. 11]. Система якостей, що зумовлюють успішне оволодіння майбутніми спеціалістами обраною професією, досить чітко висвітлена у дослідженні В.І. Андреева, який характеризує дев'ять блоків якостей, таких як мотиваційно-творча активність та направленість особистості до діяльності; інтелектуально-логічні здібності; інтелектуально-евристичні здібності; світоглядні якості; моральні якості; естетичні якості; комунікативно-творчі здібності; здібності до самоуправління індивідуальні особливості, які є основою ефективної діяльності. [1, с. 102].

У структурі професійної культури можна виділити етичну, економічну, політичну, правову, інформаційну культуру, які природно з різним ступенем досконалості наповнюють зміст професійної культури представників різних професій. Але для представника певної професії кожний з названих компонентів буде або відігравати вирішальну роль, або мати другорядне значення.

Ю.К. Чернова відзначає, що сьогодні вимогами суспільства до спеціаліста є не професіоналізм, а професійна культура, тому що зростаючий динамізм розвитку суспільства вимагає від людини високоякісного прогнозування та гуманістичної основи своїх дій, тобто вимагається високий професіоналізм на основі гуманізму, а це і є професійна культура. [22, с. 17].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, професійна культура майбутнього спеціаліста – це не лише сума професійних знань, умінь та навичок, а й частина загальної духовної культури, яка проявляється у професійній компетентності, готовності до аналізу та оцінки професійно-етичних проблем, прийняття самостійних рішень, комунікативної майстерності, свідомої готовності до самоосвіти, саморозвитку, постійного професійного самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания: основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 238 с.
2. Баталов А.А. О некоторых моментах становления комплексного подхода к личности / А.А. Баталов // Проблемы личности : материалы симпозиума. – М., 1989. – 520 с.

3. Большой толковый словарь по культурологии. Кононенко Б.И., 2003.
4. Гармаш Е.Б. Формирование педагогической культуры будущего учителя : автореф. дис. на соискателя науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Е.Б. Гармаш. – К., 1990. – 16 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія / В.М. Гриньова. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.
7. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института. – Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. – 752 с.
8. Енциклопедія освіти // Акад. пед. наук; гол. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Зиятдинова Ф.Г. Социальные проблемы образования / Ф.Г. Зиятдинова. – М.: Издательство государственного гуманитарного университета, 1999. – 282 с.
10. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : [учеб. пособ.] / И.Ф. Исаев; [Московск. пед. гос ун-т ; Белгородск. гос. пед. ин-т]. – М.; Белгород: [б. и.], 1993. – 219 с.
11. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. – К.: УДЦССМ, 2001. – 2001 с.
12. Костенко Н.В. Ценности профессиональной деятельности / Н.В. Костенко, В.Л. Оссовский. – К., 1986. – 151 с.
13. Крылова Н.В. Культурология образования / Culturology of education\ N. V. Krylova. – М. : Народное образование, 2000. – 272 с.
14. Куницкая Ю.И. Философско-теоретическое основание изучения педагогического профессионализма / Ю. И. Куницкая // Педагогика. – 2004. № 6. – С. 21–25.
15. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука: (Логико – методологический анализ). М.: Мысль, 1983. – 284 с.
16. Модель И.М. Профессиональная культура (общесоциологический аспект: Дис. Канд. филос. Наук. Свердловск, 1983. – 184 с.
17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 720 с., С. 98–100.
18. Сабаговская И.С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе / И.С. Сабаговская // Вченізап.Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 9. – С. 206–214.
19. Санникова О.П. Эмоциональность в структуре личности / О.П. Санникова. – Одеса – Хорс, 1995. – 334 с.
20. Соколова Г.Н. Труд и профессиональная культура: Опыт социол. Исслед./ Под ред. Бабосова Е.М. Минск: Изд – во БГУ, 1980. 140 с.
21. Семиченко В.А. Пути повышения изучения психологии / В.А. Семиченко. – К.: Магистр – S, 1997. – 124 с.
22. Чернова Ю.К. Профессиональная культура и формирование ее составляющих в процессе обучения. – Москва – Тольятти: Изд-во ТолПи, 2000. – 163 с.